

ПЕРШИЙ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ З’ЇЗД ТА ЙОГО РЕЗУЛЬТАТИ

© Зінкевич Р.Д., 2005

Показано причини скликання Першого всеукраїнського військового з’їзду, його хід та значення для українського національно-визвольного руху.

The reasons for organizing 1st National military meeting, its procedures and meaning for the Ukrainian national liberation movement are shown.

Весною 1917 р. український військовий рух значно розширюється і охоплює все ширші верстви українського населення. Бурхливий ріст українського військового руху ставить на порядок денний питання про перехід до більш високої форми організації – заснування загальнонаціонального військового органу, який би взяв на себе функції керівного центру для формування українських військових частин. Це питання мав вирішити Всеукраїнський військовий з’їзд, ініціатором якого виступив Клуб ім. гетьмана П. Полуботка. Для зміцнення своїх позицій цю ідею підтримала Центральна Рада і почала підготовку до скликання Всеукраїнського військового з’їзду. Він мав прискорити процес українізації армії.

У процесі підготовки до з’їзду в середині українських партій сформувалося два підходи до проблем побудови національної армії, а відтак і ролі, яку повинен був відіграти майбутній з’їзд. На відміну від Центральної ради, яка розглядала скликання військового з’їзду як засіб опанування армією і нав’язування їй ідей автономії України у складі Росії, прихильники Військового клубу ім. П. Полуботка, на чолі з М. Міхновським бачили в ньому засіб для створення якогось авторитетного органу, який дасть змогу проводити формування українських частин, не звертаючись за дозволом до Петрограда. Створення національної армії для них не було самоціллю, а одним з найважливіших засобів, без якого неможливе відновлення незалежності України. За задумом М. Міхновського, Українська Армія мала бути регулярною, і створювати її потрібно методом “доконаних фактів”.

5–8 травня 1917 р. в Києві відбувся I Всеукраїнський військовий з’їзд. На з’їзд прибуло 700 делегатів, які представляли 993 400 організованих українських солдатів (Взято з доповідної записки делегації Української Центральної Ради Коаліційному Міністерству Виконавчого Комітету Ради робітничих та селянських депутатів) [1, 28 травня]. Головою з’їзду і членом президії було обрано С. Петлюру. До президії з’їзду були також обрані: М. Міхновський (представник тилу), М. Письменний (делегат флоту) і В. Винниченко (представник Центральної Ради) [2, 7 травня]. З’їзд вимагав від Тимчасового уряду і Петроградської Ради негайного проголошення національно-територіальної автономії України, також створення української національної армії він аргументував тим, що це може припинити падіння дисципліни і дезертирство. “З’їзд, – говорилось в резолюції, – висловлює своє переконання, що під своїми національними прапорами, під керівництвом своїх рідних по крові і духу офіцерів, за свої народні українські ідеали солдати всі як один підуть в бій” [3]. На з’їзді була прийнята резолюція “В справі українізації військ”, в якій говорилось, “...що в існуючих військових одиницях всі українські вояки, як офіцери, так і солдати повинні бути негайно виділені в окремі частини; в військових одиницях на фронті виділення повинні проходити – в залежності від тактичних і інших військових обставин, оскільки, постільки це виділення не буде вносити дезорганізації на фронті” [2, 10 травня]. Крім того, ухвала з’їзду вимагала, щоб в українізованих частинах вести командування українською мовою, також від-

крити військові школи всіх ступенів, видати українські військові підручники і доставляти у військові частини українську літературу.

З'їзд затвердив назву першого українського полку, що утворився в Києві та постановив утворити при Центральній Раді Український Військовий Генеральний Комітет, який мав займатися практичною роботою по творенню нових український полків. В ухвалі з'їзду "Про українське народне військо і Український Генеральний Військовий Комітет" було висунуто вимогу негайної "націоналізації армії на національно-територіальному принципі", а також потреба організації Української Армії [4, с. 15]. Генеральний Військовий Комітет по своїй суті став прообразом військового міністерства України. Членами Українського Військового Генерального Комітету були обрані: С. Петлюра, В. Винниченко, військовий лікар І. Луценко, підполковник О. Пилькевич, генерал-майор М. Іванів, підполковник Ю. Капкан, поручник М. Міхновський та інші, всього 16 чоловік [3]. УГКВ складався з шести відділів: агітаційно-просвітницького, організаційного, інспекторського, мобілізаційного, військово-комунікаційного, муштрового та фахових військ (артилерії, авіації, кавалерії тощо).

Разом з тим, на з'їзді було помітно корінну різницю в ставленні українських політичних партій до принципів побудови національної армії. Праве крило українських партій було представлено партіями соціалістів-самостійників, хліборобсько-демократичною, федералістів-автономістів, також їх військовими організаціями, які вимагали, щоб національна армія була постійною. На відміну від них, ліві партії – УСДРП і УПСР – виступили проти того. Вони добилися резолюції, в якій би проголошувалась необхідність заміни постійної армії народною міліцією. Наприклад, лідер соціал-демократів В. Винниченко запропонував резолюцію, що торкалася принципів створення армії: "Зваживши, що всяка війна є справою не народів, а імперіалістичною політикою пануючих класів, постійне військо як знаряддя панування буржуазних класів не відповідає змаганням народу, тому український військовий з'їзд, закладаючи перший фундамент задля організованої збройної сили української демократії, ставить собі головним завданням, щоб українська армія стала по війні армією

народу – народною міліцією [5, с. 355]. Українські соціалістичні партії мали більший вплив на з'їзді, і тому по цьому питанню була прийнята резолюція, що задовольняла їх. В ній говорилося, що український військовий з'їзд ставить собі найперше завдання, щоб українська армія після війни стала армією народу – народною міліцією [2, 10 травня]. Як показали подальші події, таке рішення було помилковим, оскільки в умовах війни і боротьби за відновлення української національної державності тільки національна регулярна армія могла стати її опорою і гарантом від зовнішніх ворогів. В результаті Центральна Рада значною мірою не використала цього величезного потенціалу і енергії, закладених в українському військовому русі в справах державного будівництва. Хоч перед початком з'їзду частина делегатів утворила при Товаристві ім. гетьмана П. Полуботка організаційну комісію для приготування з'їзду і під головуванням представника 5-ої армії Селецького виробила іншу самостійницьку програму [6, 19 травня]. Ця програма мала на меті створення власної української збройної сили.

Військовий з'їзд був, мабуть, першим форумом, де відбулася відкрита боротьба між самостійниками і соціалістами. На пост голови з'їзду було висунуто дві кандидатури. Представники Клубу ім. гетьмана П. Полуботка запропонували кандидатуру М. Міхновського, а В. Винниченко – свого колегу по УСДРП С. Петлюру, котрий прибув на з'їзд як делегат від солдатів-українців Західного фронту. Міхновський серед військових явно перемагав і тільки нав'язлива демагогічна промова В. Винниченка змінила ситуацію. В. Винниченко не посоромився виставити проти М. Міхновського аргументи найдешевшого гатунку: він "не з простих людей", він "пан", він "має маєток, є дідичем і хоче старі порядки, панщину" [7, с. 110]. На вояцьку масу, привезену на з'їзд просто з окопів, така аргументація мала вплив. Самостійницькі настрої були настільки сильними, що обрати С. Петлюру головою з'їзду не вдалось. Дискусія над питанням вибору голови з'їзду набирала все пристраснішого характеру. Побоюючись втратити контроль над з'їздом, автономісти провели свою другу резолюцію: зовсім не обирати голови, а лише президію, у складі якої були б

прихильники обох течій. В результаті запропонованого компромісу вирішено було не обирати голову з'їзду, а обрати збірну президію, з якої на кожне засідання вибирати окремого голову [6, 19 травня].

Хоч гострі дебати з приводу головування на з'їзді закінчилися компромісом, але вся його подальша робота проходила під сильним впливом самостійницької течії. За даними дослідників цього питання, серед делегатів з'їзду близько 45 відсотків становили прихильники самостійників [8, с. 51]. Про позиції С. Петлюри і М. Міхновського ми можемо судити по їх виступах на з'їзді. С. Петлюра закликав далі бути в союзі з Росією і все робити, щоб її захистити і “щоб ніхто не наважився кинути докору національної виключності” [9, с. 387]. М. Міхновський же говорив, що соціальні проблеми можна розв'язати тільки по розв'язанню національних проблем, і далі підкреслював: “Одначе коли воювати, треба знати, за що воюємо. Сьогодні перед нами у всій величності засяяв ідеал волі рідного народу, ідеал воскресіння, одної великої нероздільної України від Дону по Сян” [9, с. 402]. Далі М. Міхновський доводив необхідність для України власної армії. З характерною для нього різкістю суджень він наголошував: “Війна не видумка. Основою війни є вічний життєвий закон боротьби між націями. Бо є нації-пани і нації-раби. І сьогодні Україні треба воювати, треба армії, але й треба знати, за що і з ким битися. Сьогодні перед нами в усій величності встала ідея воскресіння одної нероздільної України [10, с. 31]. Певною мірою М. Міхновському та його групі вдалося вплинути на рішення з'їзду. Він зажадав від Тимчасового уряду і Петроградської Ради негайного проголошення національно-територіальної автономії України, а також створення української національної армії. Необхідність формування національної армії він аргументував тим, що вона може припинити падіння дисципліни і дезертирства [8, с. 51].

Проти позиції М. Міхновського виступили лідери соціалістичних партій, вони хотіли нейтралізувати його вплив на з'їзді. В. Винниченко став переконувати делегатів з'їзду у тому, що “Україні немає за що воювати, бо вона нікого поневолювати не хоче. Їй тепер треба закінчити війну й улаштувати разом із

російськими працюючими класами нове життя у спільній державі – Росії” [10, с. 32]. Під тиском соціалістів з'їзд у своїй підсумковій резолюції записав: “Зважаючи, що всяка війна є справою не народів, а імперіалістичної політики пануючих класів, постійне військо як знаряддя панування буржуазних класів не відповідає змаганням народу, тому український військовий з'їзд, закладаючи перший фундамент задля організованої збройної сили української демократії, ставить собі головним завданням, щоб Українська Армія стала по війні армією всього народу – народною міліцією.” [3]. Під час виборів голови Українського Генерального Військового Комітету спалахнули гострі дискусії між самостійниками і соціал-демократами. Внаслідок гострої боротьби головою УГВК було обрано С. Петлюру, члена УСДРП, який в своїх яскравих виступах особливо не акцентував увагу на недоцільності створення регулярної армії. У своїх промовах він неодноразово підкреслював, що головним завданням, яке стоїть на порядку денному, це “вирвати українських вояків із рук російського командування й скупити їх на одному фронті” [11, с.15]. Відношення до створення національної армії у різних політичних таборах було різне. Самостійники вважали, що українізація армії була першим кроком до створення української армії. В цей час соціалісти, виступаючи проти створення власної армії, погоджувались з її українізацією, вбачали в цьому початок її розформування і перетворення в народну міліцію.

Центральна Рада, не маючи програми військового будівництва, вносила невизначеність в армійське середовище, яке звикло до чіткого виконання наказів “згори”, тому навіть та невелика частина національно-свідомих офіцерських кадрів не могла сповна розкрити свої організаторські здібності, спрямувати їх на створення національних збройних сил. На практиці це означало, що Українська Армія формувалася “знизу”, а не “згори”, як звичайно повинно бути. Центральна Рада фактично самоусунулася від керівництва військовими справами. Дуже негативно позначилася на формуванні українських військових структур недовіра Центральної Ради до вищого офіцерського складу. Майже до всіх генералів, які виявили готовність брати участь в українському

військовому будівництві, вона ставилася як до потенційних контрреволюціонерів [8, с. 53].

Незважаючи на позицію Центральної Ради відносно військового питання, український національний рух в армії зростав і тому російське командування змушене було з ним рахуватися і йти на деякі поступки у питанні формування частин за національним принципом. Командувач Київським військовим округом К. Оберучев у своєму виступі на Першому військовому з'їзді заявив, що був завжди другом українського народу [2, 13 травня]. Однак переважна більшість російського військового командування продовжувала ворожо ставитися до можливості формування українізованих частин у складі російської армії.

Тимчасовий уряд відхилив вимоги з'їзду, не визнав обраного ним Генерального військового комітету, вважаючи його, по визначенню В. Винниченка, "цілком приватною самозванною організацією" [12, с. 198]. Тимчасовий уряд підтримали і найвпливовіші загальноросійські партії. Так, Петроградська Рада робітничих і солдатських депутатів надіслала до Києва телеграму, в якій "радила" українцям утриматися від самочинних явочних починів у справі українізації армії аж до скликання Усеросійського військового з'їзду, що мав відбутися в червні [8, с. 54]. Це викликало обурення в Києві, хоча Центральна Рада на подальше загострення конфлікту не зважилась. Намагаючись вирішити суперечності, вона почала готувати делегацію, яка б поїхала до Петрограда для ведення переговорів щодо питання українізації армії. 10 травня 1917 р. відбулося засідання Генерального військового комітету, де було обрано президію, в яку увійшли полковник О. Пількевич, матрос С. Письменний, військовий урядовець С. Петлюра, прапорщик А. Певний, також було обрано делегацію, яка мала поїхати до Петрограда. 13 травня Центральна Рада вислала до Петрограда делегацію з лідерами найвпливовіших українських партій, до якої увійшли і члени Українського генерального військового комітету – полковник О. Пількевич, підпоручник А. Чернявський, матрос С. Письменний і солдат Д. Ровенський [13, Ч.14, с.15]. Однією з вимог, які вони поставили перед Тимчасовим урядом, було "виділити українців в окремі військові частини, як в тилу, а також, по змозі, і

на фронті [14, с. 293]. Представники Українського генерального військового комітету, окрім того, висунули перед урядом свої вимоги: оголосити наказ по армії і флоту про визнання Українського генерального військового комітету при Центральній Раді як органу, що видає усіма військовими армійськими українськими організаціями; подати поіменні списки генералів, штаб-офіцерів і обер-офіцерів-українців, а також загальні відомості про солдатів-українців в армії; розпорядження командування про переведення із запасних частин, що дислокуються у Центральній Росії, українізованих формувань до Києва, а ті, які є у місті, українізувати і передати в розпорядження Українського генерального військового комітету; визнати за Українським генеральним військовим комітетом право укомплектувати Полк ім. гетьмана Б. Хмельницького, а також українізувати один армійський корпус на Південно-Західному фронті; провести українізацію тилових частин, кооптувати до складу Генерального військового комітету офіцера-українця Генерального штабу. Українська делегація зажадала від Тимчасового уряду повернути Україні запорозькі прапори і клейноди [13, Ч.12, с. 28].

Незважаючи на те, що Тимчасовий уряд відкинув практично всі домагання українців, Генеральний військовий комітет розгорнув бурхливу діяльність. За кілька тижнів по тому, він уже мав на фронтах при штабах армій своїх представників, які його інформували про стан українського військового руху на місцях. При Ставці Верховного головнокомандувача Український генеральний військовий комітет представляв полковник В. Павленко [15, с. 14]. На адресу Генерального військового комітету і Центральної Ради надходили тисячі телеграм від солдатів-українців різних фронтових і тилових частин із вітаннями і запевненнями про свою підтримку. Під впливом відозви Української Військової Ради, що закликала солдатів-українців не виступати на фронт, поки не будуть організовані українські частини, маршові роти одного з запасних полків в Одесі, призначені для відправки на фронт, заявили 2 червня, що не підуть. Військове керівництво українізованих частин послало делегацію до головного командувача Румунським фронтом генерала Щербакова з проханням дозволити

організацію українських полків [16, 4 июня]. Припинити відправку маршевих рот з Одеси до того часу, доки в Одесі не будуть організовані українські військові частини з існуючих тут запасних полків, які б могли забезпечити українцям Одеської округи спокійного розвитку громадянських прав [17, 4 июня]. 4 червня до Одеси надійшла телеграма, в якій Тимчасовий уряд дозволяв створити українські роти, для відправлення їх на фронт в українські корпуси [2, 6 червня]. Це активізувало створення в Одесі і відправлення на фронт українських частин [18, 6 червня].

Збори солдатів і офіцерів Вінницького гарнізону визнали своїм найвищим органом влади Генеральний військовий комітет і зажадали від Тимчасового уряду негайного виконання ухвали Першого всеукраїнського військового з'їзду [1, 21 травня]. Із закликом до юнкерів вступати до Української Армії звернулася наприкінці травня І Рада Всеукраїнської юнкерської спілки [1, 4 червня]. Всі ці заклики дуже скоро почали втілюватися у життя. Усупереч волі російського командування стали самочинно виникати українізовані частини. 24 травня на святкуванні Шевченківського свята в Сімферополі було проголошено про утворення Українського полку ім. гетьмана П. Дорошенка у складі 10 тис. військових [19, с. 86, 88]. Щоб перешкодити його організації, начальник сімферопольського гарнізону за згодою місцевої Ради солдатських депутатів наказав відібрати від українських солдатів однострої і зброю. Але це не запобігло виникненню частини [20, с.10].

Якщо підсумувати роботу Першого всеукраїнського військового з'їзду, то можна побачити могутню демонстрацію пробудження українського вояцтва, які вже хотіли і вимагали відокремлення солдатів-українців в окремі сотні, полки, дивізії аж до корпусів [21, с. 42]. До того значною мірою спричинилася активізація роботи самостійників у військах, особливо активно діяв Військовий клуб ім. гетьмана П. Полуботка, який очолював М. Міхновський. Також активну діяльність у військах проводив "Союз української державності", що оформився 2 травня 1917 р. [22, с. 241]. Незважаючи на супротив соціалістичних партій і всю половинчастість рішень Першого військового з'їзду, можна вважати, що він

заклав організаційні основи для формування українських збройних сил, висловився за розгортання українізації як на фронті, так і в тилу. Соціалісти, щоб втримати в своїх руках вплив на армію, де перебували мільйони українців, і не допустити поширення впливів самостійників серед українських солдат змушені були піти на підтримку українізації армії. В цілому значення з'їзду було дуже великим. Він об'єднав мільйони солдатів-українців, що воювали на різних фронтах і прислали своїх делегатів на цей форум. Також він поклав початок масовій українізації російської армії і виділення українців в окремі частини, щоб захистити свої національні інтереси. На з'їзді було створено Український військовий генеральний комітет, який очолив військовий рух і по своїй суті став праобразом військового міністерства України. Також Перший всеукраїнський військовий з'їзд дав могутній поштовх для подальшого розвитку не лише українського військового руху, а й усієї національно-визвольної боротьби в Україні.

1. *Робітнича газета*. – 1917. 2. *Нова Рада* – 1917. 3. *Вісти з Української Центральної Ради*. – 1917 – № 7. 4. *Наша зоря*. – *Ланцет*. – 1921. – № 10–11. 5. *Дорошенко Д. Історія України. 1917–1921*. – Т.І. – Ужгород, 1932. 6. *Киевская мысль*. – 1917. 7. *Мороз В. Україна в двадцятому столітті*. – Тернопіль, 1992. 8. *Голубко В. Армія Української Народної Республіки 1917 – 1918*. – Львів, 1997 9. *Вісник Союзу Визволення України*. – 1917. – Ч.155. 10. *Збараськи С. Крути. У 40-річчя Великого Чину 29 січня 1918 р.* – 29 січня 1959. – Мюнхен–Нью-Йорк, 1959. – С.31. 11. *Кмета А. Пам'яті Незабутнього // Табор*. – 1927. – Ч. 5. 12. *Винниченко В. Відродження нації*. – Київ–Відень, 1920. 13. *Наша зоря*. – 1921. 14. *Українська суспільно-політична думка: Документи і матеріали*. – Т.І. – Мюнхен, 1983. 15. *Кедровський В. В боротьбі за державність // За державність*. – Торонто, 1964. – Зб.10. 16. *Киевлянинъ*. – 1917. 17. *День*. – 1917. 18. *Утро России*. – 1917. 19. *Тютюнник Ю. Революційна стихія // Дзвін*. – 1991. – №7. 20. *Шандрук П. Армія УНР та її боротьба за державність // Гуртуймося*. – 1932. – № 9. 21. *Іванис В. Симон Петлюра – Президент України*. – Дрогобич, 1991. 22. *Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1918*.